

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ

МАҚАН ЕСБОЛАТОВ атындағы
АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫ

**ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ
ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ**

Әдістемелік ұсыным

Алматы, 2022

Әдістемелік ұсынымдар Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының ғылыми-әдістемелік отырысында талқыланып, мақұлданды, №1 хаттама, «22» қазан 2022 ж.

Рецензенттер:

Апахасв Н. – «Қайнар» академиясы заңдық пәндер кафедрасының меңгерушісі, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент)

Рахмет Е. – жедел іздестіру тактикасы және арнайы техника кафедрасының бастығы, философия докторы (PhD), полиция полковнигі

Шегебаева А.Р., Батырбаев А.К. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құқық бұзушылықтардың алдын алу: Әдістемелік ұсынымдар – Алматы: Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы, 2022. - 56 б.

Әдістемелік ұсынымдарды әзірлеудің мақсаты тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстық құқық бұзушылықтарды қылмыстық құқықтық және криминологиялық зерделеу болып табылады.

Әдістемелік ұсынымдар құқықтану саласындағы мамандарға, сондай-ақ ПО жүйесінің ғылыми және практикалық қызметкерлеріне, оқытушылар мен ведомствалық және өзге де заңдық оқу орындарындарының білім алушыларына арналған.

КІРІСПЕ

Адамзаттың дамуына әсер ететін тұрмыстық қатынас, тұрмыстық қатынастың қатыптасуына ықпал ететін отбасылық қатынас. Отбасының маңызды әлеуметтік институттардың бірі ретіндегі құндылығы және оның әр адамды қалыптастырудағы жетекші рөлін әлемдік қауымдастық мойындайды. Отбасын мемлекеттік деңгейде қорғау басымдығы халықаралық құқықтың жалпы қабылданған нормаларында да, Қазақстан Республикасының заңнамасында да бекітілген.

Қазақстанда жүргізіліп жатқан мемлекеттік отбасылық саясат отбасылық жауапкершілікті, өзара көмек, өзара сыйластық пен құрмет негізінде отбасын нығайтуға және оның мүшелері арасында өзара қарым-қатынас құруға бағытталған. Соған қарамастан, қазіргі қоғамда қылмыстық құқық бұзушылықтар оның көрінісінің әртүрлі нысандарында отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың тұрақты басым болуының қолайсыз тенденциясы байқалады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қоғамдық қауіптілігі адамның денсаулығы мен өміріне физикалық және психикалық зиян келтірумен ғана шектелмейді, ол адамның жеке басының қауіпсіздігіне табиғи, сөзсіз құқығын бұзады.

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасының жанындағы құқықтық статистика және арнайы есеп комитетінің статистикасына назар аударатын болсақ: 2019 жылы – 927 адам өлтіру; 2020 жылы – 820 адам өлтіру; 2021 жылы – 736 адам өлтіру; 2022 жылдың 6 айында – 472 адам өлтіру қылмыстары тіркелген. Денсаулыққа ауыр зиян келтіру: 2019 жылы – 2538 қылмыс; 2020 жылы –

2296 қылмыс; 2021 жылы – 2179 қылмыс; 2022 жылы – 1332 қылмыс тіркелген. Денсаулыққа орташа зиян келтіру: 2019 жылы – 3494 қылмыс; 2020 жылы – 3059 қылмыс; 2021 жылы – 2864 қылмыс; 2022 жылы 6 айда – 1863 қылмыс тіркелген. Қинау: 2019 жылы – 10 қылмыс; 2020 жылы – 36 қылмыс; 2021 жылы – 18 қылмыс; 2022 жылы – 9 қылмыс тіркелген.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық сипаттағы заңсыз әрекеттердің себептері құқықтық нигилизммен шектесетін құқықтық мәдениеттің төмендігі, жеке адамның рухани және адамгершілік тәрбиесі деңгейінің төмендеуі, алкогольді ішімдікті, есірткіні теріс пайдалану деңгейінің жоғарылауы, сондай-ақ девиантты басқа да түрлер болып табылады (құмар ойындар және т.б.). Осыған байланысты көптеген құқық бұзушылар отбасылық-тұрмыстық қарым-қатынаста болған адамдарға қауіп-қатер, қорлау, физикалық ауырсыну және дене жарақатын салумен сипатталады. Тұрмыстық зорлық-зомбылық саласындағы құқық бұзушылықтар жәбірленушінің қасақана, арандатушылық, құрбан болу мінез-құлқына байланысты да жасалады. Қауіп-қатерге, қорлауға, ұрып-соғуға ұшыраған құрбандардың өздері құқық бұзушы болған жағдайлар да кездеседі. Қалыптасқан жағдайларда осы қоғамға қарсы құбылыстарға тиімді мемлекеттік қарсы іс-қимыл мәселесі ерекше мәнге ие болады.

1. Тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстық құқық бұзушылықтардың криминологиялық сипаттамасы

Кез келген ел бақытты, еңбекқор, заңға бағынатын, өз отанын жақсы көретін азаматтардың өмір сүруіне мүдделі. Бірақ қазіргі әлемдегі зорлық-зомбылық барлық саяси, ұлтаралық және тіпті аймақтық қақтығыстарды шешудің дәстүрлі және танымал әдісіне айналууда. Сонымен қатар маскүнемдік пен нашақорлық күшеюде, бұл өз кезегінде тұрмыстық адам өлтірудің, қарақшылықтың, тонаудың ұлғаюымен байланысты. Тұрмыстық қылмыстарға негізінен адамның өміріне, денсаулығына және басқа да заңды құқықтары мен бостандықтарына қарсы бағытталған әлеуметтік қауіпті әрекеттер жатады. Кейбір жағдайларда бұл қылмыстар қоғамдық тәртіпке, қоғамдық қауіпсіздікке және меншікке әсер етеді. Тұрмыстық қылмыстарға адамның өміріне, денсаулығына, ар-намысы мен қадір-қасиетіне, жыныстық еркіндік пен жыныстық қатынасқа қарсы қылмыстар, тұрмыстық бұзақылық және тұрмыста жасалатын кейбір басқа да қылмыстар жатады. Қылмысқа қарсы күрестің отандық және шетелдік тәжірибесін талдау отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы қылмыстардың алдын алудың тұрақты мәні бар екенін көрсетеді. Алғаш рет көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда отбасын қорғауды күшейту туралы мәселе өткен ғасырдың 70-ші жылдары көтеріле бастады. Отбасын қорғау және ата-ана жағдайын жақсарту туралы ережелер мен талаптар көптеген заңнамалық құжаттар мен бұйрықтарға ене бастады. Құқық қорғау қызметінің, қылмыстық-құқықтық және криминологиялық зерттеулердің осы саладағы маңыздылығы, ең алдымен,

адамзат тарихындағы адами құндылықтар жүйесіндегі отбасылық-тұрмыстық қатынастардың ерекше орнымен анықталады. Бұл отбасын қоғам мен мемлекет тарапынан ерекше қорғауды қажет ететін қоғамның табиғи және негізгі бірлігі ретінде әлемдік мойындауда және отбасылық-тұрмыстық қатынастардың ең үлкен әлеуметтік-саяси толқулар мен құқықтық реформаларға тұрақты, сезімтал сипатында көрінеді. Өйткені қоғамда және мемлекетте жүргізіліп жатқан реформалар мен өзгерістер қылмыстардың үрдісіне де әсер етеді. Бұл мәселе негізінен, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласы ескірген дәстүрлер мен өткеннің қалдықтарын сақтау тұрғысынан криминогендік үрдістер, процестер мен құбылыстар, атап айтқанда, әлеуметтік-девиантты мінез-құлық белгілері басқа салаларға қарағанда анағұрлым қарқынды көрінеді. Бұл тәсілді практикада іске асыру қылмыстардың және құқық бұзушылықтардың өзге де түрлерінің алдын алу мақсатында отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласына мемлекеттік және қоғамдық араласудың (ең алдымен құқық қорғау органдарының) дәйекті кеңеюінен көрінді. Сондықтан түпкі мақсат – құқық қолданушыға отбасы-тұрмыстық қатынастар субъектілері тарапынан жаңа қылмыстарға жол бермеудің неғұрлым тиімді (тікелей профилактикалық тұрғысынан) құралдары мен тәсілдерін ұсыну. Өсіп келе жатқан адамды әлеуметтендіруде отбасы институты ерекше маңызды. Ерте жаста отбасында балаларға негізгі моральдық талаптар, мінез-құлық пен әдептілік ережелері үйретіледі, мінез-құлық негіздері, бастапқы өмірлік көзқарастар мен құндылықтар қалыптасады. Сондықтан әрі қарайғы білім беру процесінің барлығында адамның мінезіне отбасы құрған моральдық қағидалардың белгілі бір негіздері бар.

Осыған байланысты: отбасы, әсіресе кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын-алу мәселелері ұзақ уақыт бойы ғалымдардың назарында. Отбасы-өскелең ұрпақтың тұлғасын қалыптастырудың басты көзі, ол қоғамды болашаққа деген көзқарасымен байланыстырады. Балалардың жағдайы бойынша белгілі бір елдің тұрақтылығы, адамгершілігі, әл-ауқаты туралы айтуға болады. 1959 жылғы 20 қарашадағы Бала құқықтары туралы Конвенцияның кіріспесінде айтылғандай «Балалық шақ мәселелерін шешу кезінде баланың физикалық және ақыл-есінің жетілмегендігіне байланысты бала туылғанға дейін де, одан кейін де тиісті құқықтық қорғауды қоса алғанда, арнайы қорғау мен қамқорлықты қажет ететінін ескеру қажет». Біздің қоғамның гуманистік негіздерінің сапалы дамуымен қатар жүретін түбегейлі әлеуметтік реформа жағдайында бұл көрсетілгендер маңызды болып көрінеді. Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында дәстүрлі түрде пайдаланылатын қылмыстардың арнайы алдын алу шаралары мен әлеуметтік бейімдеу, соңғылардың пайдасына көмек көрсету шараларының теңгерімін қайта қарау қажет. Құқық қорғау органдарының, ең алдымен ішкі істер органдарының негізгі күш-жігері отбасылық-тұрмыстық жанжалдар субъектілерін қатаң құқықтық шектеуге емес, осы қақтығыстардың теріс салдарын азайтуға: балалардың әл-ауқатына арттыруға, отбасының рухани және материалдық жағдайын көтеруге, агрессивті адамдардың агрессиялық әрекеттерін жоюға дұрыс өмір сүруіне және т.б. бағытталуы керек. осыған байланысты "қылмыстың алдын алу жаңа қылмыстар мен қылмыскерлердің қылмыстық құқ бұзушылықтарын жалғастырмауы қағидасы заңнамалық түрде жүзеге

асырылуы керек. Сол арқылы әкімшілік қадағалау ережелерін бұзғаны, емдеу – еңбек профилакториясынан қашқаны үшін қылмыстық жауаптылықтың сөзсіз ақталатындығына және қылмыстың алдын алу тұжырымдамасының өзіне күмән келтірілетін болады. Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы қылмыстардың алдын алудың қазіргі жағдайы құқық қорғау органдарының бұл жұмысты кешенді ұйымдастыруға, тұрмыстық қылмыстардың негізіндегі қақтығыстардың теріс салдарын азайту үшін құқықтық, криминологиялық және психологиялық білімді кеңінен қолдануға, сондай-ақ отбасы-тұрмыстық қатынастар саласында жасалатын қылмыстардың ең қауіпті түрлерінің алдын алуға дайындығының төмендігін айқын көрсетеді. Бұл жұмыстың мақсаты-тұрмыстық негізде жасалған зорлық-зомбылық қылмыстарын зерттеу, қылмыстың алдын-алу бойынша нақты шаралар жасауға тырысу. Тиісінше жұмыста мынадай міндеттер шешілуі тиіс:

–отбасылық-тұрмыстық қылмыс ұғымын айқындау; тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстарының сипаттамасы;

–отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстарын жасайтын адамдардың сипаттамасы;

–отбасылық зорлық-зомбылық қылмыстарының негізгі себептері мен мақсаттарын айқындау;

–отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жасалатын қылмыстардың алдын алуды ұйымдастыру мәселелерін шешудің негізгі бағыттарын анықтау. Осылайша, зерттеу объектісі тұрмыстық негіздегі зорлық-зомбылық қылмысы болып табылады; зерттеу нысаны – қаралып отырған қылмыстардың алдын алу ерекшеліктері. Автордың алдына қойылған міндеттерді шешу бірнеше

ғылымдардың тоғысында жүреді: криминология, виктимология, криминология, қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу құқығы, әлеуметтану, психология.

Тұрмыстық саладағы қылмыстардың криминологиялық сипаттамасы жеткілікті күрделі. Ол олардың кеңістік-уақыттық белгілерін қамтиды (яғни олардың әр түрлі түрлерінің арақатынасы, дамудың негізгі тенденциялары, таралуы, криминогендік жағдайлар, әдістері, орны және уақыты).

Қарастырылып отырған қылмыстар-бұл негізгі криминологиялық сипаттамалары бойынша біртектес қылмыстық әрекеттердің жиынтығы (жасалған орны, мотивацияның күнделікті сипаты және т.б.). Сонымен бірге, құрамы бойынша тұрмыстық қылмыстар жиынтығы және қылмыстық-құқықтық белгілері бойынша әртүрлі қылмыстық әрекеттерді қамтиды (зорлық-зомбылық, жеке адамға бағытталған, қоғамдық тәртіпті бұзатын және т.б.).

Тәжірибе көрсеткендей, зорлық-зомбылық қылмыстары күнделікті қылмыстың ерекшеліктеріне ие болуда. Қылмыстың жалпы құрылымында зорлық-зомбылық қылмыстарының үлес салмағының, сондай-ақ тұрмыстық салада жасалған зорлық-зомбылық қылмыстарының санының өсуі байқалады.

Жеке адамға қарсы қылмыстардың 60%-дан астамы тұрмыстық себептермен жасалады.

Ірі қалаларда жиі кездесетін зорлық-зомбылық қылмысының «өмір сүруінің» тұрақты тенденциясы бар. Алайда республикамыздың жекелеген өңірлерінде тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстардың көпшілігі ауылдық жерлерде жасалады. Бұл осы аймақтардың әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму ерекшеліктеріне байланысты.

Тұрмыстық қылмыспен күрес тәжірибесін талдау зорлық-зомбылық қылмыстарының «өмір сүруінің» маскүнемдікпен тығыз байланысын көрсетеді.

Сатистикаға назар аударсақ, мас күйінде адам өлтіру: 2019 жылы – 96 қылмыс; 2020 жылы – 90 қылмыс; 2021 жылы – 78 қылмыс; 2022 жылы 6 айда – 28 қылмыс тірукелген. Мас күйінде денсаулыққа ауыр зиян келтіру: 2019 жылы – 147 қылмыс; 2020 жылы – 118 қылмыс; 2021 жылы – 97 қылмыс; 2022 жылы – 34 қылмыс тіркелген. Мас күйінде денсаулыққа орташа зиян келтіру: 2019 жылы – 134 қылмыс; 2020 жылы – 93 қылмыс; 2021 жылы – 97 қылмыс; 2022 жылы 6 айдың ішінде – 34 қылмыс тіркелген.

Біздің республикада маскүнемдік пен маскүнемдікті еңсеру жөніндегі жалпы мемлекеттік ұзақ мерзімді бағдарламаны (кәмелетке толмағандарға спирттік ішімдіктерді сатуды шектеу, маскүнемдікке қарсы күрестің құқықтық және өзге де шараларын күшейту және т.б.) іске асыру ұстамдылықты орнықтыруға, қоғамдық тәртіпті нығайтуға ықпал етті.

Көшедегі құқық бұзушылықтар саны азайды. Сонымен қатар, тұрмыстық маскүнемдік проблемасы өзінің өткірлігін жоғалтқан жоқ. Бұл көбінесе, бір жағынан, қоғамдық орындарда онымен күрестің күшеюіне байланысты маскүнемдіктің күнделікті өмір саласына ауысатындығына байланысты, ал екінші жағынан, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы спирттік ішімдік ішу дәстүрлеріне мемлекеттік-құқықтық әсер ету мүмкіндіктері өте шектеулі.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қылмыстарының көпшілігінің қайнар көзі-отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы күнделікті тұлғааралық қарым-

қатынастан туындайтын жанжал. Жағдайдың мазмұны бойынша оларды былай бөлуге болады:

а) бастамашысы қылмыскер болған ұзақ және өткір қақтығыстардың нәтижесі ретінде қылмыстар;

б) жәбірленушінің жанжалды мінез-құлқының салдары болған қылмыстар;

в) қылмыскер мен жәбірленушінің азғындық өмір салтының нәтижесі ретінде қылмыстар (бірлескен маскүнемдер негізінде және т.б.);

г) жәбірленушінің заңсыз іс-әрекетінен кенеттен туындаған стресстік жағдайдың салдары болып табылатын қылмыстар;

д) объективті бейтарап жағдайында қылмыскердің ішкі жанжалдың қоғамға қауіпті тәсілімен шешуі салдарынан туындаған қылмыстар.

Тәжірибе көрсеткендей, қақтығыстық отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында айтарлықтай уақыт шекараларын қамтитын криминогендік-қақтығыс жағдайлары басым болады, олар әдетте циклдік шиеленісуге (тұлғааралық қатынастардағы мерзімді шиеленіс) немесе тек шиеленісуге (айқын жақсарусыз қақтығыс) айналады. Циклдік қайталанатын криминогендік-қақтығыс жағдайлары орта есеппен 33% жағдайда алты айдан үш жылға дейін, ал 63% жағдайда үш жылдан сегіз жылға дейін және одан да көп уақытқа созылады. Бұл жіктеу маңызды танымдық мәнге ие, өйткені ол алдын-алу субъектілерін осы жағдайлардың ерекшеліктеріне қатысты арнайы алдын-алу шараларын әзірлеуге және жүзеге асыруға бағыттайды.

Криминогендік жағдайлардың мазмұнына сәйкес профилактикалық құралдарды саралау профилактиканың тиімділігі мен мақсаттылығын арттыруға ықпал етеді.

Тұрмыстық саладағы қылмыстық шабуылдар, әдетте, қылмыскердің жақын адамдарына (жұбайы, туыстары, таныстары) бағытталған, олармен белгілі бір рөлдік қатынастар (отбасылық, туыстық, достық) байланысты, олар айқын эмоционалды бояуға ие. Бұл басқа зорлық-зомбылық қылмыстарынан айырмашылығы нақты жеке бағыты бар қарастырылып отырған қылмыстардың ерекшелігін көрсетеді. Көптеген қылмыстарға тән индивидуалистік бағыт, қоғамға деген құрметтемеушілікпен көрінеді, тұрмыстық қылмыстар үшін бұл тек тұрмыстық бұзақылыққа тән қосымша, қатар жүретін белгі.

Қаралып отырған қылмыстардың көпшілігі қылмыскер мен жәбірленушінің бірге тұратын жері бойынша: оқшауланған пәтерлерде (70%), жалпы пәтерлерде (14%), жатақханаларда (6%), көшеде және басқа да қоғамдық орындарда (10%) жасалады. Бұл қылмыстардың негізінен көршілерімен бірге отбасы аясында жасалатындығы симптоматикалық болып табылады. Көрші тұлғааралық қақтығыстардың негізінде туындайтын қылмыстардың салыстырмалы түрде аз үлес салмағы көбінесе біздің республикада тұрғын үй мәселесін сәтті шешумен түсіндіріледі. Көп балалы отбасылар үшін бір отбасына арналған жайлы оқшауланған пәтерлердің, қабаттарда аулалары деп аталатын пәтерлердің құрылысы «ас үй» және ортақ пәтерлерде туындайтын көршілердің басқа да қақтығыстарының проблемасын айтарлықтай жояды. Алайда, бұл, әрине, қолайлы әлеуметтік процесс кейбір жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Отбасының дербестігін арттыруға ықпал ете отырып, пәтерлерді оқшаулау отбасындағы мінез-құлықты әлеуметтік бақылау мүмкіндігін айтарлықтай төмендетеді. Тәжірибе

көрсеткендей, отбасылық қатынастардың оқшаулануы, көршілермен қарым-қатынастың болмауы немесе әлсіреуі көбінесе жанжалды отбасылық қатынастар негізінде туындайтын криминогендік жағдайлар сырттан уақтылы босатылмайтындығына әкеледі және олардың жеке басының қолайсыз қалыптасуын тоқтату үшін жанжалға қатысушы тараптарға бағытталған әсер етуді қиындатады.

Тұрмыс саласындағы қылмыстар негізінен жұмыстан тыс уақытта жасалады: кешке – 65%, түнде – 12%, күндіз – қалғандары. Мереке және демалыс күндері бұл қылмыстардың жасалуы арта түседі. Осы қылмыстардың жасалу уақыты, орны және басқа да мән-жайлары туралы мәліметтер азаматтардың тұрғылықты жері бойынша әлеуметтік бақылауды күшейтуге байланысты профилактикалық жұмыс кешкі уақытта, сондай-ақ демалыс, мереке күндері жандандырылуға тиіс екенін көрсетеді. Тұрмыстық маскүнемдерге, отбасылық жанжалдарға және әкімшілік қадағалаудағы немесе профилактикалық есепте тұрған адамдарға ерекше назар аудару керек.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстарының басты ерекшеліктерінің бірі-оларды бір адамның жасауы. Зерттеу көрсеткендей, тұрмыстық қылмыстардың тек 3%-ы топтарда жасалған. Бұл қылмыскер мен жәбірленуші арасындағы қарым-қатынастың жақын сипатына байланысты. Топтық қылмыстар негізінен тұрмыстық бұзақылық және ортақ пәтерлердегі көршілер арасындағы қылмыстар кезінде орын алды.

Күнделікті өмір саласында туындайтын қылмыстардың криминологиялық сипаттамасы қылмыскердің жеке басын зерттеуді де қамтиды. Мұндай зерттеу қарастырылып отырған қылмыстардың негізіндегі

себеп-салдарлық байланыстарды білу үшін өте маңызды, әсер етудің алдын-алу құралдары объектісіне тиісті білімді қолдануды қамтамасыз етеді.

Тұрмыс саласындағы қылмыстарды ер адамдар 85% жағдайда жасайды. Сонымен қатар, олар әйелдер жасаған қылмыстармен салыстырғанда ең қауіпті тұрмыстық қылмыстар жасайды. Криминологиялық қызығушылық-тұрмыстық қылмыс жасаған әйелдердің нақты салмағын қылмыс жасаушылардың жалпы нақты салмағымен салыстыру.

Жалпы, қылмыскерлер құрамындағы әйелдер ерлерге қарағанда әлдеқайда аз.

Еркек адамдардың тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстарды көп жасауының себептерінің бірі агрессия ер адамдарға тән қасиет, сол себепті олар осы қылмыстың басым бөлігін жасайды, керісінше агрессия әйел адамдарға тән қасиет емес, сондықтан олар осы қылмыстың түрін аз жасайды.

Ішінара зерттеу көрсеткендей қылмыскерлердің жалпы құрамындағы әйелдердің үлес салмағы 12-15%-ды құрайды.

Адам өлтіруде әйелдердің үлесі 3-4%; ауыр дене жарақатын алған адамдар арасында – 2-3%.

Статистикаға назар аударатын болсақ, 2019 жылы 681 адам өлтіру тіркелген, оның ішінде қылмыскер әйелдердің саны: 2019 жылы – 70; 2020 жылы – 74; 2021 жылы – 62; 2022 жылы 6 айда – 39 әйелдер қылмысы тіркелген. 2194 денсаулыққа ауыр зиян келтіру тіркелген, оның ішінде қылмыскер әйелдердің саны: 2019 жылы – 277; 2020 жылы – 82; 2021 жылы – 244; 2022 жылы 6 айдың ішінде – 125 әйелдер қылмысы жасалған. 2243 денсаулыққа орташа зиян келтіру тіркелген, оның ішінде:

2019 жылы – 75; 2020 жылы – 69; 2021 жылы – 68; 2022 жылы 6 айдың ішінде – 25 әйелдер қылмысы жасалған.

Алайда, адам өлтірген тұрмыстық қылмыскерлердің құрамында әйелдердің үлесі жоғары. Еркектер мен әйелдер қылмысындағы мұндай айырмашылықтар ерлер мен әйелдердің мінез-құлқын анықтайтын әлеуметтік факторлардың күрделі жиынтығымен түсіндіріледі. Әйелдер қылмысының жалпы құрылымындағы тұрмыстық қылмыстарға қатысты өткір криминогендік-қақтығыс жағдайларында жасалған және тұрмыстық қатынастардың жағымсыз жақтарына байланысты жеке адамға қарсы қылмыстар айтарлықтай үлес қосады. Бұл ұстаным күнделікті өмірдегі жыныстардың нақты теңсіздігінің құбылыстарымен, отбасылық қатынастарды ушықтырумен, әйелдің әлеуметтік қатынастар жүйесінде және тұрмыстық міндеттерді орындау кезінде алатын жағдайындағы негізсіз айырмашылықпен, өндірістік және отбасылық рөлдердің сәйкес келмеуінен туындайтын жағымсыз құбылыстар мен қайшылықтармен анықталады. Осыған байланысты әйелдердің тұрмыстық салада жасаған қылмыстары мен басқа да құқық бұзушылықтарының алдын алуда әйелдерді босату процесін одан әрі дамыту және олардың мәртебесін нығайту, өмірдің әртүрлі салаларындағы сәйкессіздіктерді жою және әйелдердің қоғамдағы өндірістік және отбасылық рөлдерінің дұрыс үйлесуі, күнделікті өмірде қылмыстық-жанжалды жағдайларды тез және тиімді ашу, басқа арнайы алдын-алу шаралары болып келеді.

Біздің зерттеулер көрсеткендей, тұрмыстық қатынастар саласында қылмыс жасағандар арасында екі жас тобы ең үлкен қылмыстық белсенділікпен ерекшеленеді-18-30 және 31-40 жастағы адамдар. Бұл

кездейсоқ емес және көбінесе осы жас топтарындағы адамдардың әлеуметтік мәртебесіне байланысты.

Көріп отырғанымыздай, қылмыскерлер тобының білім деңгейі салыстырмалы түрде жоғары. Бұл өмір саласындағы қақтығыстардың көп бөлігі жоғары білім деңгейімен ерекшеленетін жастар арасында пайда болатындығына байланысты. Алайда, күнделікті өмірде қылмыс жасаған жастар білім мен мәдениет деңгейі бойынша өздерінің заңға бағынатын құрдастарынан артта қалады. Олар, әдетте, ауыр физикалық біліксіз еңбекпен айналысады (жүк тиегіштер, жұмысшылар және т.б.). Олардың арасында алкогольді теріс пайдалану жиі кездеседі. Дәл осы контингент барлық қылмыстарды жасайды. Бұл жерде адамның мінез-құлқын анықтайтын басқа факторлардың (мәдени-білім деңгейі, қажеттіліктері, мүдделері және т.б.) күрделі өзара әрекеттесуін ескеру қажет.

Тұрмыстық қылмыстарды жасау кезінде еш жерде жұмыс істемеген және оқымаған адамдар үлкен қызығушылық тудырады. Статистикаға назар аударатын болсақ жұмыс істемеген адамдардың басым қылмыс жасағанын көруімізге болады, мысалы, 2019 жылы 927 адам өлтіру тіркелген, оның ішінде – 558 жұмыс істемейтіндер жасағаны тіркелген; 2020 жылы 820 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 548 жұмыс істемейтіндермен жасалған; 2021 жылы – 736 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 497 қылмыс жұмыс жасамайтындармен жасалғаны тіркелген; 2022 жылы 6 айда 472 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 241 қылмыс жұмыс жасамайтындармен жасалғандығы тіркелген. Денсаулыққа ауыр зиян келтіру: 2019 жылы 2538 қылмыс тіркелген, оның ішінде 1664 қылмыс жұмыс жасамайтындармен жасалғаны тіркелген;

2020 жылы 2296 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 1599 қылмыс жұмыс жасамайтындармен жасалғаны тіркелген; 2021 жылы 2179 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 1435 қылмыс жұмыс жасамайтындармен жасалғаны тіркелген; 2022 жылы 6 ай ішінде 1332 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 715 қылмыс жұмыс істемейтін адамдармен жасалғаны тіркелген. Денсаулыққа орташа зиян келтіру: 2019 жылы 3494 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 1747 қылмыс жұмыс жасамайтындармен жасалғаны тіркелген; 2020 жылы 3059 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 1618 қылмыс жұмыс жасамайтындармен жасалғаны тіркелген; 2021 жылы 2864 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 1496 жұмыс істемейтіндердің қылмысы тіркелген; 2022 жылы 6 айда 1836 қылмыс тіркелген, оның ішінде – 680 жұмыс істемейтін адамдармен жасалған қылмыс тіркелген. Сонымен статистикаға қарайтын болсақ жұмыс істемейтін адамдармен басым қылмыс жасалатынын көруімізге болады. Қазіргі уақытта біздің республикада паразитизм үшін құқықтық жауапкершілік жоқ екені белгілі. Алайда, бұл мұндай адамдардың сипаттамаларын өзгертпейді, жұмысқа деген теріс көзқарас және паразиттік өмірге бейімділік олардың жеке басының дамуына теріс әсер етеді, отбасы мүшелерімен, ата-аналармен қарым-қатынасты күшейтеді және криминогендік жағдайлардың пайда болуын анықтайды. Осылайша, осы топтағы адамдардың үштен екісі жұмыс орнын бірнеше рет өзгерткен, бір кәсіпорында бір жылдан астам уақыт жұмыс жасамаған. Соңғы жұмыс орнынан олардың үштен бірі жұмысқа себепсіз шықпағандар және еңбек тәртібін бұзғаны үшін жұмыстан босатылған. Олардың көпшілігі криминогендік белсенділіктің жоғарылауымен сипатталды және ең ауыр қылмыстар жасаған.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бағытын және қылмыскерлердің қоғамға қарсы мінез-құлқының тұрақтылық дәрежесін анықтауға мүмкіндік беретін қылмыстық-құқықтық белгілер үлкен қызығушылық тудырады. Олардың үштен бір бөлігі бұрын әртүрлі қылмыстар жасағаны үшін сотталған, оның ішінде жартысына жуығы екі немесе одан да көп соттылықта болған, 35%-дан астамы тұрмыстық қылмыстар үшін қауіпті рецидивистер болған. Сонымен қатар, бастапқыда бұзақылық үшін сотталған рецидивистік қылмыскерлер кейіннен тұрмыстық қақтығыстар негізінде жеке адамға қарсы ауыр қылмыстар жасаған. Мысалы, адам өлтіру және әрбір екінші ауыр дене жарақатын бұрын бұзақылық үшін сотталған адамдар жасайды, ал жас құрылымында ең үлкен қылмыстық тәжірибе 30 жастан асқан адамдарда байқалады (екі немесе одан да көп соттылық). Жалпы алғанда, жасы ұлғайған сайын соттылық саны артып келе жатқанын атап өткен жөн. Сонымен қатар, бұл үрдіс соттылық саны өскен сайын неғұрлым ауыр қылмыс жасау ықтималдығының артуының заңдылығымен бірге жүреді. Ішінара зерттеулердің материалдары рецидивистер жасаған тұрмыстық қылмыстардың арасында жеңіл дене жарақатын тудыратын іс-әрекеттер жоқ екенін көрсетеді.

Кейде жоғарыда аталған үлгі әмбебап деп қабылданады, яғни кез-келген қылмыстың дәйекті жасалуына қолданылады. Бірақ бұл мүлдем дұрыс емес. Эмпирикалық материалдарды талдау көрсеткендей, күнделікті өмір саласындағы қылмыстарға қатысты бұл үлгі көрінбейді. Басқаша айтқанда, әсіресе егер бұрын зорлық-зомбылықсыз қылмыстар жасаған адамдардың ауыр қылмыс жасау ықтималдығы азаяды. Демек, бұрын жасалған қылмыстар жиынтығының құрылымын ескеретін

сараланған тәсіл қажет. Сонымен қатар, бұзақылық, жоғарыда айтылғандай, ерекше рөл атқарады, бұл болашақта ауыр қылмыс жасау ықтималдығы жоғары, әсіресе жанжал жағдайлары жиі кездесетін күнделікті өмірде. Қазіргі сәттің маңызды болжамдық мәні бар сияқты және оны күнделікті өмірдегі зорлық-зомбылықтың алдын-алуда ескеру қажет.

Рецидивистік қылмыскерлер деп аталатындардың арасында соңғы жазасын үш жылдан аспайтын мерзімге өтегеннен кейін бостандықта болған адамдар басым болады, яғни олар ерте рецидивпен сипатталады, бұл қарастырылған қылмыскерлердің жас ерекшеліктеріне байланысты. Жазасын өтегеннен кейін үш жылдан асатын уақыт ішінде қайталап қылмыс жасау 30 жастан асқан адамдарға тән.

Рецидивистерде қоғамға қарсы көзқарастар мен әдеттердің болуы ҚАЖ қызметіндегі кемшіліктерді көрсетеді. Олар әсіресе рецидивистер тұрмыстық, отбасылық және еңбек тәртіпсіздіктеріне, отбасы мен ұжымда оларға деген теріс көзқарасқа тап болған кезде көрінеді. Мұның бәрі теріс бағдармен, адамның белгілі бір терең қасиеттерімен, маскүнемдікпен толтырылған бос уақытпен бірге қылмыстың кейінгі қайталануына әкелуі мүмкін. Жазасын өтеген және бейімделу процесіне ауыр төзетін адам, күнделікті жанжал жағдайында, әсіресе өзінің әлеуметтік мәртебесін қалпына келтіру құралы ретінде отбасына тірек етеді. Әдебиетте дәстүрлі түрде жарияланған рецидивке қарсы күресті күшейту шараларынан басқа (соттардың, пробация қызметінің әкімшілік қадағалауды жүзеге асыратын органдардың қызметін жетілдіру) жазасын өтеп жатқан рецидивистердің тұрмысындағы тұлға аралық қақтығыстардың алдын алу

және жою өте маңызды болып табылады. Бұл бағытта әлеуметтік бақылауды күшейту жөніндегі әртүрлі шаралар, сондай-ақ тұрғын үй-тұрмыстық жағдайларды жақсарту және отбасы ішіндегі қалыпты қатынастарды жолға қою бойынша көмек көрсетуге бағытталған шаралар бірдей дәрежеде қажет.

Күнделікті өмірде жасалатын қылмыстардың толық криминологиялық сипаттамасы үшін қылмыскердің жеке басын оның әлеуметтік қызметінің нақты нысандары жүйесінде зерттеу қажет. Психологияда қалыптасқан жеке тұлғаның психикалық өмірінің құбылыстарын зерттеудегі белсенді көзқарас оны белгілі бір дәрежеде, оның өмірлік процесінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда жеке тұлғаның қалыптасуына қандай әлеуметтік процестер мен нысандар тікелей әсер ететінін анықтауға және жеке тұлғаның өзінің «мен» деген қалыптасуындағы рөлін анықтауға болады. Бұл адамның жеке басын күрделі әлеуметтік-биологиялық тіршілік иесі ретінде білудің кілтін береді.

Күнделікті өмірде қылмыс жасаған адамдар, жоғарыда айтылғандай, жағымсыз және жағымды жеке қасиеттердің қарама-қайшылықты үйлесімімен және әлеуметтік қызмет формаларының бірдей қарама-қайшылықты үйлесімімен сипатталады. Бұл қылмыскердің өмір салтын зерттеу кезінде бір мәнді сипаттамадан аулақ болу керек және жеке тұлғаны оның әлеуметтік маңыздылығы мен сапасы жағынан әр түрлі жүйеде зерттеуге тырысу керек дегенді білдіреді.

Әлеуметтік шындықта адамның өмірлік белсенділігі рөлдік және рольден тыс мінез-құлықтың әртүрлі формаларының жиынтығы болып табылады. Сонымен қатар, біріншісі-жеке тұлғаның әлеуметтік белсенділігінің

басым көпшілігі. Әр адам өз жұмысында, қоғамдық және жеке өмірінде көптеген рөлдерді орындайды. Криминологтар қылмыскердің жеке басын тереңірек зерттеу үшін рөлдік мінез-құлық теориясына көбірек бет бұра бастады. Әлеуметтік рөлдер тұжырымдамасын жеке авторлар әр түрлі қабылдайды және түсіндіреді, бірақ тұтастай алғанда оны түсіну үш аспектіге дейін азаяды: рөл осы позициямен байланысты талаптардың жиынтығы ретінде; жеке тұлғаның осы позициядан не талап ететінін түсінуі ретінде рөлі, яғни объективті талаптарды субъективті қабылдау; осы позициядағы жеке тұлғаның нақты әрекеті ретінде – рөлдік мінез-құлық рөлі ерекше мәнге ие болады.

Әсіресе, зорлық-зомбылықтың көп бөлігі жасалған жерде тұрмыстық қатынастар саласындағы рөлдік мінез-құлықтың маңызы зор. Егер біз ішкі және отбасылық құқық бұзушылардың өмірлік белсенділігін тұтастай қарастыратын болсақ, онда олардың ішкі саладағы рөлдік мінез-құлық мен еңбек саласындағы мінез-құлық арасында жеке тұлғаның өзіндік құбылысымен сипатталатын күрт қайшылық бар: бір жағынан, адам жұмыста сыпайы және тәртіпті, екінші жағынан-жанжалшы болып келуі мүмкін. Зерттеулердің деректері бойынша тұрмыс саласында қылмыс жасаған зерттелген адамдардың шамамен 60%-ы жұмыс орны бойынша оң сипатталды, ал тұрғылықты жері бойынша тек 20%-ы ғана оң сипатталды. Сонымен қатар, оң да, теріс те сипаттамалар адамның еңбек немесе отбасылық міндеттеріне деген көзқарасымен тікелей байланысты болды.

Тұрмыстық қылмыскерлердің мінез-құلقىның дуалистік сипаты әртүрлі мінез-құлық нормалары бар өмірдің белгілі бір салаларының дамуы мен

үйлесімділігінің әртүрлі деңгейіне байланысты қарама-қайшылықтармен ғана емес, сонымен бірге адамның өзін әлеуметтік процестерге қосу тәсілдерімен де анықталады (мысалы, отбасында қарама-қайшылықтар адамның іс-әрекетінің сәйкес келмеуімен туындауы мүмкін) неке-отбасылық қатынастардан туындайтын талаптар).

Отбасылық құқық бұзушылардың осындай қарама-қайшылықты мінез-құлқының пайда болуы белгілі бір дәрежеде рөлдер теориясын ашуға мүмкіндік береді. Отбасындағы рөлдік мінез-құлық негізінен оның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін барлық отбасы мүшелерінің ұжымдық бірлескен қызметі түрінде жүзеге асырылады. Отбасы мүшелерінің рөлдік мінез-құлқы мен анықтаушы рөлге ие отбасының әлеуметтік функциялары арасында белгілі бір байланыс бар. Сонымен қатар, отбасындағы әлеуметтік рөлдер оның әлеуметтік функцияларының көрінісі болып табылады.

Тұрмыстық қылмыстық құқық бұзушылықтардың себептері мен шарттары.

Тұрмыстық қылмыстарға байланысты Ішкі істер органдарының материалдарын талдау олардың негізінен қылмыскерлердің де, жәбірленушілердің де мас күйінде болуы, адамдардың пәтерлерде спирттік ішімдіктерді бірге пайдалануы, ерлі-зайыптылардың немесе бірге тұратындардың бірінің қызғаныштары, азғындық өмір салты, стихиялық жанжалдар мен төбелестер нәтижесінде жасалғанын көрсетеді, отбасы мүшелері, көршілер, туыстар және басқа жақын адамдар арасындағы ұзаққа созылған қақтығыстар.

Тұрмыстық қылмыстың маскүнемдікпен байланысы, ең алдымен, алкогольдің адам ағзасына, әсіресе жүйке жүйесіне және психикалық процестердің жүруіне тікелей

теріс әсер етуімен байланысты. Алкогольдің әсерінен жүйке жасушаларының, соның ішінде ми жасушаларының қызметі бұзылады, адамның мінез-құлқы үшін ең маңызды қозу және тежелу процестері бұзылады, сана мен ерік бұзылады. Мас күнделікті өмірде әртүрлі сыртқы ынталандыруларға тиісті түрде жауап беру қабілетін жоғалтады, оның қозғыштығы артады және, сайып келгенде, әлеуметтік дамыған тежеу және тежеу дағдылары төмендейді.

Мас күйінде адам ашуланшақ, дөрекі болады. Ол өзін-өзі ерекше сезінеді, немесе, байсалды күйде, азғындық пен қоғамға қарсы мінез-құлық көрсетеді.

Маскүнемдік адамның өндіріс пен ұжыммен әлеуметтік пайдалы байланыстарын әлсіретеді немесе толығымен жояды, отбасылық қатынастарды қиындатады немесе бұзады, жанжал жағдайларын тудырады. Алкоголь оған бейім адамдарды әлеуметтік зиянды қатыгез негізде жақындастырады. Бірлескен маскүнемдік әр түрлі қылмыстардың жасалуына ықпал ететін тәртіпті, принципсіздікті тудырады.

Маскүнемдік негізінде тұрмыстық қауіпті қылмыстардың едәуір бөлігі жасалады: кісі өлтіру, зорлау, ауыр дене жарақаттары.

Сонымен қатар, бұл қылмыстар шамалы, ұсақ-түйек себептермен жасалады және көбінесе қатал, мағынасыз жасалады.

Мас адам қылмыстың құрбаны бола алады. Оны ұрлау, тонау, алдау, зорлық-зомбылық көрсету оңай болады. Осыны ескере отырып, қылмыскерлер жәбірленушіні әдейі дәнекерлеп, содан кейін қылмыс жасайды. Өзімшілдік пен жыныстық ниетпен мас болған адамдарға шабуыл жасауға маманданған қылмыскерлер

бар. Ішкі істер органдарына азаматтардан көптеген тоналғаны, қарақшылыққа тап болғаны, соққыға жығылғаны туралы шағымдар келіп түседі, бірақ олар қатты мас болғандықтан қылмыскерді сипаттай алмайды.

Алкогольден туындаған жүйкелік, қозғыштық, нәзіктік көбінесе мас адамның қатысушы болуына немесе тіпті жанжалдардың, қақтығыстардың, төбелестердің бастамашысы болуына әкеліп соғады. Зорлаудан зардап шеккендер арасында мас адамдар аз емес. Зерттеу мәліметтері бойынша, жеке адамға қарсы қылмыстардан зардап шеккендердің 40%-ы мас күйінде болған.

Маскүнемдік терең тамырланған «ішімдік ішу дәстүрінің» нәтижесі ретінде, азаматтардың кейбір бөлігінің сана-сезімі, рухани шектеулілігі және моральдық әдепсіздігі нәтижесінде сақталады.

Алкогольді тұтыну, көбінесе маскүнемдікке әкеледі, кейде адам өміріндегі әртүрлі жеке-нақты қолайсыз жағдайлармен байланысты-жеке тәртіпсіздік, жұмыстағы шиеленістер, жақын адамын жоғалту, отбасындағы алауыздық және т.б. алкогольге деген құштарлық жеке мәдениеттің, шектеулі рухани мүдделердің, қарапайым қажеттіліктердің жетіспеушілігін күшейтеді. Сонымен қатар, алкогольді ішетін адамдардың бір бөлігінің жеткіліксіз материалдық қамтамасыз етілмеуі оларды бірлесіп ішуге итермелейді, бұл көбінесе шабуыл мен қылмыс жасаумен аяқталады.

Кейбір отбасыларда ата-аналар, бірге тұратын адамдар мен балалар арасында зиянды қызғаныш бар. Егер психикада ауытқулар болса, мұндай қызғаныш күшейе түсуі мүмкін.

Жалпы, басқаларға үлкен әлеуметтік қауіп – бұл ауру ағымының қатал көріністері бар психикалық ауру адамдар.

Қызғанышпен шиеленіскен бұл жағдай ауыр қылмыс жасауға әкеледі.

Алкогольді қабылдау адамдардың өмірі мен бос уақытын нашар ұйымдастырумен, бос уақытты қызықты іс-әрекетпен, мазмұнды іспен толтыру мүмкіндігінің болмауымен тығыз байланысты. Клубтарды және ойын-сауық орталықтарын, стадиондар мен спорт сарайларын тұрмыс пен бос уақытты тиісінше ұйымдастыру үшін әлі де жеткілікті пайдаланылмайды. Адам өмірі мен бос уақыт кейде «өндіріс мүдделеріне» «қарсы» болатын екінші орында болып саналады.

Тұрмыстық қылмыс есірткі заттарын теріс пайдалануға әкеледі. Есірткі аштық жағдайында отбасылық жанжалдар мен түрлі жанжалдар агрессивтілікті көрсетеді. Олардың жеке басының құрылымында, әсіресе эмоционалдық салада жағымсыз өзгерістер орын алады, олар ашуланшақтықпен, қозғыштықпен және зорлық-зомбылық әрекеттеріне бейімділікпен көрінеді.

Есірткіні теріс пайдалану сөзсіз адамның әлеуметтік және моральдық тозуына әкеледі. Нашакорлар біртіндеп әлеуметтік пайдалы жұмыс істеу қабілетін жоғалтады, басқаларға нашар бейімделеді, қарапайым тұтынушылық мүдделерінің тар шеңберіне енеді, туыстарымен және жақындарымен сөзсіз қақтығысқа түседі, эгоист және дара болады. Өзгелерді айыптай отырып, олар өздерін жақтауға тырысады, өздері сияқтылармен байланыс іздейді. Есірткіге деген құштарлық оларды заңды түрде сатып алудың мүмкін еместігімен, еңбек табысының шектеулі немесе толық болмауымен бірге көптеген нашакорлардың күнделікті өмірде қылмыс жасауына әкеледі.

Қоғамдық пайдалы жұмыстан жалтарған адамдар барлық тіркелген қылмыстардың бестен бір бөлігін жасайды. Бірақ олар тек өздері ғана емес, сонымен қатар тұрмыстық салада да қылмыс жасайды, сонымен бірге оларды жасауға туыстары мен достарын, әсіресе кәмелетке толмағандар мен жастарды тартады.

Демек, ішкі істер органдарының осындай адамдарды анықтау жөніндегі қызметін жандандыру және оларға тиісті шаралар қабылдау қылмыстың алдын алудың пәрменді құралы болып табылады.

Қылмыстық статистика адам өлтірудің 3/2 дейін, ауыр және орташа дене жарақаттары қызғаныш, жанжал және басқа да тұрмыстық себептер бойынша өздігінен жасалатынын көрсетеді. Әрбір төртінші бұзақылық пәтерлер мен жатақханаларда жасауға тиесілі. Қасақана зорлық-зомбылық пен бұзақылық күнделікті өмірде және бос уақыт саласында жиі кездесетіндіктен, олардың шыңы демалыс күндері мен кешке келеді. Сондықтан алдын-алу жұмыстарын жандандыру дәл осы кезеңдерде қамтамасыз етілуі керек.

Тұрмыстық саладағы көптеген қылмыстар отбасы мүшелері, көршілер, туыстар мен жақындар арасындағы ұзаққа созылған қақтығыстарға, сондай-ақ тиісті органдардың оларға қарсы әрекет жасамауымен байланысты жасалады.

Тұрмыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу.

Күнделікті өмір, бос уақыт, еңбек сияқты әлеуметтік өмірдің негізгі салаларының дәйекті, мақсатты дамуы, жетілуі және қалыпты жұмыс істеуі, олардың функцияларының сәйкес келмеуінен туындайтын теңгерімсіздіктер мен қайшылықтарды жою тұрмыстық

қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың басты бағыты болып табылады.

Жалпы алдын алу жұмысының бұл бағыты әкімдіктердің жан-жақты, қызметінің өзара байланысты түрлі аспектілерін қамтиды және алдын алу жұмысында маңызды мәнге ие. Мысалы, жұмыстағы айырмашылықтар білім деңгейіне, адамның рухани қажеттіліктеріне әсер етіп қана қоймай, сонымен қатар адамның мәдениетіне, оның күнделікті және бос уақыттағы қарым-қатынас ортасындағы мінез-құлқына әсер ететінін есте ұстаған жөн. Бұл салалардағы сәйкессіздіктер, біз білетіндей, әртүрлі жағымсыз құбылыстарды жиі тудырады, атап айтқанда, адам бір жағынан жақсы өндіруші және жұмыста тәртіпті болған кезде, екі жақты бейімделуге әкеледі.

Өңірлік аспектіде көрсетілген мәселелерді шешудің тиімділігі жергілікті әкімдіктердің қызметіне, олардың талапшылдығына және оларға бағынысты кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың, әсіресе білікті еңбек жеткіліксіз қолданылатын жерлердегі басшылық деңгейіне байланысты. Өндірістік қажеттілікке байланысты ауыр, білікті емес, бірақ әлеуметтік пайдалы еңбекпен айналысуы жұмысшылардың бір бөлігіне қатысты олардың еңбек жағдайларын жақсарту және оның беделін арттыру, олардың еңбегінің қоғам үшін маңыздылығы мен пайдалылығына деген сенімділікті қалыптастыру үшін әртүрлі шаралар әзірлеп, енгізген жөн. Біздің республикамыздың және белгілі бір аймақ халқының әлеуметтік құрылымының ерекшеліктерін ескере отырып, бұл жұмысқа зейнеткерлерді, оқушыларды және басқа да контингенттерді оны өмірлік сәтсіздік ретінде қабылдамайтын, туыстары мен достарына деген ашуын өтейтін адамдарды кеңінен тарту орынды.

Көптеген тұрмыстық қылмыстарды адамдар жұмыс уақытында жасайтындығына байланысты, сол себепті алдын-алу аспектісінде және еңбек тәртібін нығайту мәселесі өзекті болып табылады. Бұл өмірдің барлық салалары үшін өте маңызды, сондықтан еңбек ұжымдарының, әртүрлі мемлекеттік органдар мен қоғамдық бірлестіктердің күш-жігері оны шешуге бағытталған.

1) жанжалды жағдайда өздерінің виктимдік мінез-құлқын негіздейтін теріс адамгершілік-психологиялық қасиеттерінің басым болуымен сипатталатын азаматтардың басым болуы;

2) өзінің абайсыз мінез-құлқы үшін қолсұғушылықтың құрбаны болған, тұтастай алғанда оң мінез-құлықпен сипатталатын адамдарға қолданылмайды.

Бірінші топтағы жәбірленушілер негізгі жеке қасиеттері бойынша тұрмыстық қылмыс жасаған адамдарға ұқсас.

Олардың жеке басында алкогольдік бағдарлау, эгоистик, қараниет қажеттіліктер мен мүдделер айқын көрінеді, олар отбасылық-тұрмыстық қатынастардан туындаған әлеуметтік маңызды міндеттерді артта қалдырады. Олардың кейбіреулері әртүрлі ауытқулармен сипатталады (психопатия, психо-ұқсас белгілер және т.б.), психикалық ауытқуларға көшу үрдісі бар, бірақ ақыл-ой шегінде болады.

Жәбірленушілердің екінші тобы үшін ең бастысы-қылмысқа қолайлы жағдай туғызатын жәбірленушінің ықпал ету түрі. Сонымен қатар, ықпал ету дәрежесі өте кең ауқымда өзгеруі мүмкін – ұқыпсыздықтан арандатушылық мінез-құлыққа дейін. Көбінесе жәбірленуші – бұл заңды, бірақ отбасы-тұрмыстық құқық бұзушының

психофизикалық ерекшеліктерін ескермейтін жәбірленушінің ұқыпсыз мінез-құлқы, ол өзінің атына айтылған ескертулерді қорлау ретінде қабылдайды, және оларды қорлау көрсету деп бағалайды. Мұндай жәбірленушілердің арасында әйелдер саны көп.

Статистикалық көрсеткішке назар аударсақ, 2019 жылы 927 адам өлтіру тіркелген, оның ішінде 172 әйелдерге қатысты жасалған, 2020 жылы 820 адам өлтіру тіркелген, оның ішінде 149 әйелдерге қатысты жасалған, 2021 жылы 736 адам өлтіру тіркелген, оның ішінде 140 әйелдерге қатысты жасалған, 2022 жылы 6 айда 472 адам өлтіру тіркелген, оның ішінде 80 әйелдерге қатысты жасалған. 2019 жылы 2538 денсаулыққа ауыр зиян келтіру қылмысы тіркелген, оның ішінде 257 әйелдерге қатысты жасалған, 2020 жылы 2296 қылмыс тіркелген, оның ішінде 230 әйелдерге қатысты жасалған, 2021 жылы 2179 қылмыс тіркелген, оның ішінде 214 әйелдерге қатысты жасалған, 2022 жылы 6 айда 1332 қылмыс тіркелген, оның ішінде 358 әйелдерге қатысты жасалған. 2019 жылы 3494 денсаулыққа орташа зиян келтіру қылмысы тіркелген, оның ішінде 810 әйелдерге қатысты жасалған, 2020 жылы 3059 қылмыс тіркелген, оның ішінде 681 әйелдерге қатысты жасалған, 2021 жылы 2864 қылмыс тіркелген, оның ішінде 630 әйелдерге қатысты жасалған, 2022 жылы 6 айдың ішінде 1863 әйелдерге қатысты жасалған.

Әйелдердің тұрмыстық қылмыстардан зардап шегуші болу ықтималдығы ерлерге қарағанда басым болғандықтан, мұндай алдын алудың жетекші бағыты әйелдердің құрбан болуын азайту болуы тиіс. Бұл қоғамдық өмірдің барлық салаларында, әсіресе отбасылық өмірде ерлер мен әйелдердің нақты теңдігіне қол жеткізуге бағытталған экономикалық және мәдени-тәрбиелік

сипаттағы жалпы әлеуметтік шаралар кешенін жүзеге асыруды, әйелдердің қоғамдағы және отбасындағы жағдайы туралы мәселелер бойынша үй құрылысының көзқарастары мен түсініктерін білдіретін күнделікті сананың қалдық элементтерін жоюды көздейді.

Әйелдердің құрбан болу факторларын бейтараптандыруға және жоюға бағытталған әлеуметтік-экономикалық шараларды жүзеге асыру гендерлік қатынастарға резонанс тудыратын ойлау мен мінез-құлықтың қажетсіз стереотиптерін жеңу үшін мәдени-тәрбиелік шаралармен тығыз байланысты болуы керек.

Ұжымдастырудың дамуы адамдардың өмірінде, оның ішінде кез-келген отбасында, оның мүшелерінің қарым-қатынасы өзара көмекке, бір-бірінің алдындағы міндет пен жауапкершілік сезіміне негізделген кезде өте маңызды. Отбасындағы ұжымдастыруды күшейту әлеуметтік бақылау мүмкіндіктерін арттырады, яғни отбасы мүшелерінің өзара бақылауы, олардың бір-біріне бейімделуі, қажеттіліктері мен әдеттерін үйлестіру қажеттілігіне байланысты.

Соңғы жылдары тұрмыстық микроәлеуметтік топтардың, әсіресе ірі қалаларда, отбасын сыртқы әлеуметтік бақылаудың әлсіреу үрдісі байқалады. Отбасының шамадан тыс оқшаулануы, отбасынан тыс жерде болып жатқан нәрсеге немқұрайдылықтың көрінісі байқалады. Осыған байланысты, тату көршілік байланыстарды орнату және тұлғааралық қарым-қатынасты кеңейту қажеттілігіндегі отбасылық кедергілерді жою мақсатында адамдардың тұрғылықты жерінде ұжымдық көңіл-күйді қалыптастыру антикриминогендік маңызға ие.

Бұған тұрғылықты жері бойынша мәдени-тәрбие мекемелері желісін – қызығушылық клубтары, мәдениет сарайлары, бейнесалондар және т. б. одан әрі дамыту ықпал етеді.

Кейбір қалаларда және ауылдық жерлерде ұжымдық демалыстың жаңа түрлері – үйлер мен көшелерді, аулаларды, спорт және балалар алаңдарын бірлесіп абаттандыру қалыптасқан. Тұрғын үй бірлігін ұйымдастырудың жаңа түрі, атап айтқанда, мәдени – ағартушылық тәрбие мен әлеуметтік-тұрмыстық мәселелерге байланысты мәселелерді өзін-өзі басқару негізінде тұрғылықты жері бойынша адамдарды біртұтас ұжымға біріктіруге мүмкіндік беретін тұрғын үй-мәдени кешен үлкен қызығушылық тудырады.

Дегенмен, өмір саласындағы қылмыстардың жеке виктимологиялық профилактикасында жетекші рөл ІО учаскелік инспекторларына тиесілі. Алдын алу іс-шараларынан басқа, оларға азаматтардың тұрғылықты жерінде жұмыс істейтін әртүрлі қоғамдық бірлестіктерді алдын-алуға тарту үшін ұйымдастырушылық және үйлестіру функциясы жүктелген.

ІІМ учаскелік инспекторы тұрмыс саласында қылмыс жасауға бейім адамдарды анықтауды ұйымдастырады, олармен тәрбиелік-профилактикалық жұмыс жүргізеді, қажет болған жағдайда оларды жұмысқа орналастыруға көмектеседі, ҚАЖ босатылған адамдарды әкімшілік қадағалауды жүзеге асырады және т. б.

Жалпы әлеуметтік профилактикамен бірге қоғамдық қауіпсіздік инспекторларының жұмысын жетілдіру тұрмыстық қылмыстардың алдын-алудың басты бағыты болып табылады.

2. Тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы

Ежелгі дәуірден бастап бүгінгі күнге дейін адам өлтіру адам өмірі сияқты құндылыққа қарсы бағытталған ең ауыр және қатаң жазаланатын әрекет болып саналды. Отбасылық және тұрмыстық қатынастар негізінде адам өлтірудің қоғамдық қауіптілігі күмән тудырмайды.

Бұрынғы Кеңес Одағының барлық елдері сияқты, азаматтар үшін көптеген жағдайларда күтпеген құбылыс болып табылатын түбегейлі әлеуметтік өзгерістер процесіне кірді. Бұл негізінен мемлекеттік шаралардың жетілмегендігінің салдары болды. Қазақстан халқының әлеуметтік бөлінуін күшейтті және жаңа жағдайларға бейімделе алмаған қоғам мүшелерінің жағдайына теріс әсер етті. Осыған байланысты шиеленіскен қарама-қайшылықтардың айқын нәтижесі тұрақсыз азаматтар арасында қылмыстық жазаланатын, қылмыстық зорлық-зомбылық тәсілдеріне бағдарланудың таралуына әкелді, қылмыстың алдын-ала өсуі болды. Болып жатқан құбылыстар отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласына да айтарлықтай әсер етті.

Бұл жұмыстың мақсаты жекелеген жағдайларда адамды өмірден айыру жолымен шешілетін отбасылық-тұрмыстық жанжалға әкеп соқтырған отбасы мен тұрмыс саласындағы тұлғааралық қатынастардың мазмұны мен даму тетігін зерттеу болып табылады. Біздің көздеген мақсатымыз Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының негізінде отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы криминогендік факторлардың алдын алу

және бейтараптандырудың тиісті шараларын әзірлеу қажеттілігін де қамтиды.

Статистика және сот-тергеу практикасы отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы адам өлтірулердің республикада жасалған адам өлтірулердің жалпы массасында елеулі үлес салмағы бар екенін айғақтайды. Соңғысын зерттеу және талдау, әсіресе әлеуметтік-экономикалық жүйенің түбегейлі өзгеруі кезеңінде, тұтастай алғанда, отбасы мен өмір салаларында қылмыстың едәуір өскенін көрсетеді.

Отбасылық-тұрмыстық саладағы адам өлтірудің ажырамас себеп факторы – бұл жанжалдарды шешудің басқа әдісін көрмеген адамдардың мүдделері соқтығысқан жағдайларда, отбасылардағы, жақындарындағы, көршілердің және таныстарының тұлғааралық қатынастарда адам өлтіру. Осыған байланысты отбасылық-тұрмыстық саладағы тұлғааралық қатынастарға әлеуметтік-құқықтық және адамгершілік-психологиялық әсерді күшейту қажеттілігі туындайды. Атап айтқанда, Қазақстанда отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жасалатын адам өлтірулердің алдын алу және жолын кесу мәселелеріне ерекше назар аудару қажет.

Қазақстан Республикасының материалдары бойынша, қазіргі уақытта отбасылық және тұрмыстық қатынастар негізінде зорлық-зомбылық қылмыстарының едәуір саны, атап айтқанда, адам өлтіру орын алуда. Бұл әрекеттердің әлеуметтік қауіпті теріс салдары отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласынан әлдеқайда асып түседі, сонымен бірге әлеуметтік өмірдің басқа салаларында қалыптасқан қатынастарға теріс әсер етеді.

Тұрмыстық адам өлтірудің мәнін түсіну жалпы тұрмыстық зорлық-зомбылық ұғымының ашылуын

камтиды. Криминологтар арасында бұл тұжырымдамаға бірыңғай көзқарас жоқ. Соңғысын анықтау кезінде қарастырылып отырған әлеуметтік қауіпті әрекеттердің әртүрлі белгілері негізге алынады. Сонымен, кейбір криминологтар тұрмыстық қылмыс әрқашан тұрмыстық себептермен жасалады деп санайды және соңғысын тұрмыстық салада жасалған қылмыстардың басты белгісі ретінде қарастырады (Г.А. Романов). Басқалары тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмысының міндетті белгісі ретінде тұрмыстық функцияларды орындау орындарын, өндірістік емес жағдайларды және т.б. қарастырады.

Тұрмыстық қатынастар саласындағы адам өлтіру ұғымын қалыптастыру қажеттілігіне сүйене отырып, оның мәні неде екенін анықтау керек. Кез келген тұжырымдаманы тұжырымдаудың мәні, белгілі болғандай, объектінің немесе құбылыстың тұтас психикалық бейнесін жасау. Бұл мақсатқа жету үшін, ең алдымен, отбасылық-тұрмыстық саланы қамтитын әлеуметтік қатынастардың жиынтығын анықтау қажет.

Қазақстан Республикасы Конституциясына сәйкес «Отбасы қоғамның табиғи және негізгі ұясы болып табылады. Отбасы, ана мен бала қоғам мен мемлекеттің қамқорлығында және қорғауында болады». Сонымен қатар, отбасы жаңа ұрпақтардың көбеюі мен әлеуметтенуінің маңызды әлеуметтік институты болып табылады. Онда бала, содан кейін жасөспірім әлем туралы және оның ішіндегі орны туралы алғашқы және ең тұрақты идеяларды, алғашқы өмірлік тәжірибені алады. Отбасында әлеуметтік ұстанымның негіздері қалыптасады.

Отбасы, қоғамның ішкі жүйесі және әлеуметтік институт ретінде, жаңа ұрпақтардың туылуы, мазмұны

және әлеуметтенуі сияқты функциялардың қарапайым орындаушысы емес. Ол әлеуметтік өзгерістердің белсенді элементі. Отбасылық өмір әлеуметтік шындыққа-әлеуметтік саралау және мамандандыру процестеріне қатысатын әртүрлі әлеуметтік күштердің соқтығысу аренасына тоқылған.

Отбасының жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің мүдделерін үйлестірудегі делдал ретіндегі рөлі өте маңызды. Аталған мүдделердің келісімділігі немесе сәйкес келмеуі жеке тұлға, отбасы, қоғам және мемлекет үшін әртүрлі салдарларды анықтайды.

Отбасылық қарым-қатынастың ерекшелігі олардың туыстық қатынастарға негізделгендігінде ғана емес. Отбасында адамның материалдық және рухани қажеттіліктері қалыптасады, құрылады және сақталады, белгілі бір дәстүрлер, тұлға қалыптасады. Алайда, сонымен бірге әртүрлі қарама-қайшылықтар жиі туындайды, олардың ең өткір жақтары белгілі бір жағдайлар жиынтығымен қақтығыстарға айналады, ал соңғысы кейде қылмыстық қорғалатын объектілерге, атап айтқанда, адам өміріне қол сұғушылыққа айналады.

Қолданыстағы қақтығыстардан зардап шеккен отбасы жеке тұлғаны психологиялық қорғау орталығының рөлін атқара алмайтыны, ол тыныштықты табатын орын, білім беру және әлеуметтік бақылау функцияларын орындай алмайтыны сөзсіз. Отбасындағы зорлық-зомбылық балаларға ауыр эмоционалды соққы береді, олардың жаралары ешқашан емделмейді және өз кезегінде олардың қатыгез әрекеттерін тудыруы мүмкін және тұтастай алғанда қоғамға орны толмас моральдық зиян келтіреді.

Философиялық және социологиялық әдебиеттердегі өмір материалдық және рухани құндылықтарды

тұтынумен, осы тұтынудың нысандары мен тәсілдерімен тікелей байланысты өмірдің өндірістік емес саласы ретінде түсініледі. Бұл адам өмірінің өндірістік емес саласы, жеке өмірдің басқа салаларынан бөлінбейді; әдеттегі тәртіпке, дәстүрлерге, адамдар арасындағы тұрақты қатынастарға негізделген күнделікті өмір салты. Осылайша, өмір-бұл адам қалыптасатын және білім алатын, оның өмірлік қажеттіліктері қанағаттандырылатын, күнделікті қарым-қатынастардың әр түрлі ашылатын қоғамдық өмірдің негізгі нысандарының бірі. Демек, өмір адамның материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін туындайтын отбасылық, тұрмыстық, демалыс және өндірістік және тұрмыстық сипаттағы өндірістік емес қатынастардың жиынтығы деп қорытынды жасауға болады.

Криминологиялық тұрғыдан алғанда, «өмірді» сипаттайтын ұғым мен құрылымдық элементтерді анықтау маңызды. Осы мәселе бойынша біз Г.А. Панфиловтың тұрмыстық қылмыс ұғымының мазмұны туралы пікірімен бөлісеміз және тұрмыстық саланың екі негізгі бағытын бөліп көрсету қажет деп санаймыз: 1) жеке-тұрмыстық (отбасы, туыстық, достық, көршілестік); 2) қоғамдық-тұрмыстық (өндірістік және қоғамдық тұрмыс, тұрмыстық қызмет көрсету, қоғамдық орындардағы қарым-қатынас).

Күнделікті өмірдегі қауымдастықтың негізгі формасы бұл отбасы. Отбасылық қарым-қатынастың негізгі элементі ретінде заңды түрде реттелетін неке-отбасы қатынастарын бөліп көрсету керек. Отбасымен қатар, жеке қарым-қатынастың кең формалары күнделікті өмірге де тән: туыстық, достық, көршілік, танысу. Бейресми шағын әлеуметтік топтар да өмірдің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, онда адамдар көзқарастар, мүдделер мен

ұмтылыстардың ортақтығын, махаббат сезімдерін, жанашырлықты, тілектерді және т.б. біріктіреді. Мұндай топтар, мысалы, жасөспірімдер, жолдастар және т.б.

Демек, отбасылық-тұрмыстық саланы қамтитын әлеуметтік қатынастардың жиынтығын анықтай отырып, бұл өндірістік емес материалдық және рухани құндылықтарды тұтынумен байланысты және адамдар арасында қалыптасқан әдеттегі тәртіпке, дәстүрлерге және қатынастарға негізделген отбасы мүшелері, туыстары, жолдастары, көршілері, таныстары арасындағы жеке күнделікті қарым-қатынас деп қорытынды жасауға болады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, қылмыстардың келесі анықтамасы ұсынылады: отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы адам өлтіру – бұл қылмыскер мен жәбірленушінің тұлғааралық отбасылық-тұрмыстық қатынастары негізінде жасалған және соңғысының, сондай-ақ «үшінші» өміріне қол сұғатын, белгілі бір дәрежеде жанжалға байланысты адамдардың әлеуметтік қауіпті, қасақана әрекеті.

Жағдайды талдау үшін тіркелген адам өлтіру санының қысқа мерзімді ауытқуы емес, орта мерзімді және ұзақ мерзімді тенденциялардан туындайтын заңдылықтар өте маңызды. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында адам өлтіру іс жүзінде жасалғанға қарағанда әлдеқайда аз тіркелетіндігін көрсетеді.

Бұған, атап айтқанда, мемлекеттік және, ең алдымен, құқық қорғау органдарының жұмысындағы елеулі атқарылған жұмыстар алып келеді. Соңғылардың себептері көп жағдайда отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жатыр. Сонымен, зерттелген қылмыстар көбінесе адамдар арасындағы тұрмыстық қақтығыстардың салдары болып табылады.

Отбасылық-тұрмыстық салада адам өлтірудің негізгі себептері – кек алу, қызғаныш, ашу-ыза және жеке-тұрмыстық дұшпандықтың басқа да мотивтері. Бұл қылмыстарды жасаудың негізгі себептері-жанжалдар, төбелес, отбасылық қиындықтар мен тұрғын үй-тұрмыстық жанжалдар негізінде дұшпандық қатынастар. Демек, аталған қылмыстар жиынтығында отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жасалған адам өлтірулердің үлесі 30,6%-ды құрағаны кездейсоқ емес, яғни Қазақстандағы әрбір үшінші адам өлтіру біз зерттеп жатқан тұлғааралық қатынастар саласында жасалады. Қарастырылған қылмыстардың үлесі төмендеу тенденциясын анықтағанына қарамастан, бұл проблема біздің қоғам алдында тұрған өзекті міндеттердің бірі болып қала береді.

Статистикалық мәліметтер мен сот-тергеу практикасын зерттеу нәтижелері құқық қорғау органдары мен қоғамдық ұйымдардың күш-жігерін жалпы адам өлтірумен, атап айтқанда, отбасылық және тұрмыстық қылмыстармен күресуге байланысты мәселелерді шешуге жұмылдыру қажеттілігін тағы бір рет растайды.

Жалпы, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жасалған адам өлтіру адам өміріне қарсы бағытталған ең жұмбақ және патологиялық қылмыстардың бірі болып табылады. Бұл аталған әлеуметтік қауіпті іс-әрекеттердегі кінәлілер мен жәбірленушілер тағдыр мен табиғатты мәңгі сүйіспеншілікпен, өзара берілгендікпен және қолдаумен байланыстыруы керек сияқты. Зерттелетін әлеуметтік қауіпті шабуылдар, әдетте, ұзақ уақыт бойы жиі кездесетін қақтығыстан бұрын болады. Егер ол көптеген адамдарда пайда болса да, барлық айқындық пен сыртқы қарапайымдылыққа қарамастан, оны бейбіт жолмен шешу

мүмкін емес, нәтижесінде бәрі қанды драмамен аяқталады. Үшінші тараптар (көршілер, туыстар, таныстар, құқық қорғау органдарының қызметкерлері және т.б.) бұл қатынастарға әрдайым араласпайды, өйткені көп жағдайда бұл жерде түсіну оңай емес, таза жеке қатынастар туралы айтылады. Демек, қақтығыс ұзақ уақытқа созылады, көптеген адамдар оның бар екендігі туралы біледі және ешкім нақты көмек көрсете алмайды. Кейбір жағдайларда үшінші тұлғалардың көмегін күтуге болмайды, атап айтқанда, егер отбасылық-тұрмыстық жанжал жасырын болса.

Г.Г. Мошак отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жасалған адам өлтірулерді зерттей отырып, кінәлі мен жәбірленуші арасында ұзаққа созылған дұшпандық қатынастар болды: 4-6 жыл – 29%, 7-10 жыл – 14% және 10 жылдан астам – 21% жағдайда. Ал қалған бөлігі қысқа мерзімге (4 жылға дейін) келеді.

Жоғарыда айтылғандар Г.И. Кочаровтың пікірінше, отбасылық-тұрмыстық адам өлтіру, әдетте, кенеттен туындаған қақтығыс жағдайында оқиғалардың тез дамуымен, осы қылмысты жасағаны үшін кінәлі адамдар не болып жатқанын жан-жақты түсінуге жеткілікті уақыт болмаған кезде жасалады.

Сонымен бірге, жоғарыда аталған жағдайларға сүйене отырып, Л.М. Вайсбергтің отбасылық-тұрмыстық адам өлтірулердің көпшілігі анық емес жағдайда жасалады және олардың кейбіреулері күтпеген, қисынсыз, болжанбайтын нысандарда көрінеді, олар жәбірленушінің бұрынғы мінез-құлқының айқын жеткіліксіздігімен, шамадан тыс қатыгездікпен және басқа көріністермен сипатталады. Қазақстан Республикасындағы отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы адам өлтіру туралы

біз алған статистикалық деректер бойынша, 63% жағдайда қылмыс жасаудың алдындағы жағдай объективті түрде қақтығысты болды. Басқа жағдайларда, адам өлтіруге себеп жоқ немесе жәбірленушінің әрекеттеріне сәйкес келмеді.

Сондай-ақ, біз зерттеген адам өлтіруді сипаттайтын маңызды көрсеткіштердің бірі-аталған әлеуметтік қауіпті әрекеттердің аяқталу дәрежесі. Осыған байланысты отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында адам өлтіру кезінде қастандық жасау үлесі салыстырмалы түрде төмен екенін атап өту қажет деп санаймыз. Соңғысы белгілі бір дәрежеде отбасылық өмір саласындағы қылмыстардың жоғары жасырындығымен түсіндіріледі, бұл өз кезегінде адам өлтіруге оқталу фактілерін тіркеуге де әсер етеді.

Бұл қылмыстардың қоғамдық қауіптілік дәрежесі белгілі бір дәрежеде оларды жасау әдістерінің сипатымен анықталады, бұл қылмыскер қолданатын әрекеттердің және оны дайындау мен жүзеге асырудың белгілі бір тәртібін, әдісін, реттілігін білдіреді. Әрине, қылмыс жасау әдісі ұғымы қылмыстық нәтиже пайда болатын тиісті заттар мен құралдарды қолдануды да қамтиды.

Біздің зерттеуіміздің мәліметтері көрсеткендей, қазір отбасылық және тұрмыстық қатынастар саласындағы өмірге қол сұғушылықтың әртүрлі түрлеріне қарамастан, аталған салада адам өлтірудің күрделі, ойластырылған, жасырын әдістері өте сирек кездеседі. Сонымен, отбасылық адам өлтірушінің іс-әрекетінің дайындығы туралы айта отырып, келесі бейнені байқауға болады:

- алдын-ала ойластырылған мінез-құлық бағдарламасы жоқ – 63%;
- алдын-ала жоспарланған – 26%;
- мәліметтер жоқ – 11%.

Айта кету керек, егер көп жағдайда отбасылық адам өлтірген адамның мінез-құлық бағдарламасы алдын – ала ойластырылмаған болса, онда жанжал өте жиі болған және өте ұзақ уақыт болған. Сонымен қатар, қылмыстық істерді зерттеу көрсеткендей, қылмыс орнында қылмыскер тек 19% жағдайда із қалдырған жоқ. Өз кезегінде бұл жағдай қылмыскер жасаған әрекетті жасыру шараларын тек 15% жағдайда қолданғанын растайды.

Отбасылық-тұрмыстық салада адам өлтірудің әдістері мен құралдары негізінен осы уақытта қолданылатын құралдар туралы мәліметтермен сипатталады. Сонымен, бізде бар мәліметтерге сәйкес, зерттелген қылмыстардың басым көпшілігі кінәлілердің таяқ, тас, темір, балға сияқты кездейсоқ сипаттағы әртүрлі заттарды өлтіру құралы ретінде пайдалануымен сипатталады. Отбасылық адам өлтіру кезінде бейтарап функция деп аталатын заттар жиі қолданылады, мысалы, үстел немесе қалам, балта, бұрағыш, біз және т.б. Кейбір жағдайларда физикалық күштің артықшылығы қолданылады, ол соққылар мен соққылардан, тұншығудан, суға батудан, биіктіктен құлаудан және т.б. көрінеді.

Сонымен қатар, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында адам өлтіру жағдайларының 50%-ында тұрмыстық заттар қолданылғанын атап өткен жөн; 18% - физикалық әсер ету; 14% – аңшылық мылтық; 7% – қолдан жасалған қару; көптеген жағдайларда – суық қару; және тек 4% – басқа заттар. Қарудың шығу тегіне келетін болсақ, 58% жағдайда ол заңды түрде сақталды, 24% – заңсыз сақталды, ал 18% - үшінші тұлғалардан алынды.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында адам өлтіру уақыты туралы деректер құқық қорғау органдарының

кешкі және түнгі уақытта, сондай-ақ демалыс, мереке және басқа да ерекше күндерде алдын-алу жұмыстарын жүргізу кезінде ерекше қырағылық таныту қажеттілігін көрсетеді деп қорытынды жасауға болады.

Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жасалған адам өлтірулердің детерминациясы айтарлықтай әртүрлілігімен ерекшеленеді.

Жоғарыда аталған жағдайларды ескере отырып, жалпы қоғамның өмірінде жалпы зорлық-зомбылықты қолдану және әсіресе тұрмыстық салада адам өлтіру себептерінің едәуір артуы туралы айтуға болады. Қазіргі жағдайда көптеген адамдар үшін тұлғааралық қақтығыстарды ең қысқа жолмен шешу әдетке айналды-зорлық-зомбылық, тиісті мемлекеттік органдарға (атап айтқанда, құқық қорғау органдарына) және заңда көрсетілген рәсімдерге жүгінбестен.

Сондай-ақ, басқа адамға деген сүйіспеншіліктен, кек алудан, қызғаныштан, жеккөрушіліктен, серіктестердің қысымымен немесе олардың өмірінің басқа да қиын жағдайларынан және т.б. қылмыс жасаған адам өлтірушілермен қатар, барлық мәселелерді тек зорлық-зомбылық пен жойылу арқылы шешуге бейім адамдар бар екенін атап өтуге болады. Ю. Антониан, ең алдымен, олардың қатарына адам өлтіру мен адамның өмірін жоюды басқа өзінің өмірлік жағдайынан басқа жол көрмейтіндерді, олар үшін жазаланғанына қарамастан, үнемі оларға жүгінетіндерді және оларды «некрофиялық өлтірушілер» деп атайтындарды жатқызады. Соңғысы, автордың пікірінше, балаларды немесе мүлдем бейтаныс адамдарды өлтіретіндер болып саналады, олар жеке есепшоттарын төмендетпейді және жеккөрушілік пен дұшпандыққа ұшырамайды – жалданған өлтірушілер, олар

үшін біреуді өлтіруге мән бермейді; соғыстар мен ұлтаралық қақтығыстардағы жалдамалы авантюристтер; саяси және діни террористер, олардың арасында көптеген фанаттар бар; жыныстық өлтірушілер және басқалар.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, адам өлтірудің жеке (отбасылық-тұрмыстық) және жеке емес («адам өлтіру үшін өлтіру») бағыты болуы мүмкін деп қорытынды жасауға болады. Отбасылық-тұрмыстық салада жасалған адам өлтірулердің жеке бағыты жәбірленушінің мінез-құлқының осы әлеуметтік қауіпті әрекеттерден алатын рөлінің маңыздылығын көрсетеді. Біздің зерттеуіміздің деректері көрсеткендей, 27% – жағдайда жәбірленушінің мінез-құлқын сот азғын, 10% – арандатушылық, 7% – құқыққа қайшы және тек 7%-қоғамдық пайдалы деп бағалаған.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында адам өлтіру уақыты туралы деректер Қазақстан Республикасының Құқық қорғау органдарының кешкі және түнгі уақытта, сондай-ақ демалыс, мереке және басқа да ерекше күндерде алдын-алу жұмыстарын жүргізу кезінде ерекше қырағылық таныту қажеттілігін көрсетеді деп қорытынды жасауға болады.

3. Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудың тиімділігін арттыруға арналған ұсынымдар

Тұрмыс саласында зорлық-зомбылықпен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтармен күресудің қылмыстық құқықтық, криминологиялық және әкімшілік-құқықтық тетіктерінің кеңінен қолданылуына қарамастан, әлі де болса тұрмыстық зорлық-зомбылық елеулі орын алуда екендігін және жоғарыда аталған құралдарды кеңінен қолдануға қарамастан кемшіліктері мен олқылықтары бар екендігін көруімізге болады.

Құқық қорғау органдары тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қоғамға қауіптілік деңгейіне аса назар аудармайды, бұл мәселені отбасы арасындағы бір жеке мәселе ретінде қарастырады, обасынан келіп түскен арыз-шағымдарға ат үсті қарайды, соның салдарынан тұрмыстық саладағы зорлық-зомбылық ауыр қылмыстарға әкеледі, яғни адам өліміне, денсаулыққа ауыр және орташа зиян келтіруге, сонымен бірге отбасында болған осындай орын алулар отбасындағы баларға психикалық ауыртпалықтар әкеледі, яғни балалардың психикасына теріс әсер етіп, оның теріс қалыптасуына әкеледі. Осындай отбасынан шыққан балалар, өсе келе осындай теріс әрекеттер жасауға барады. Сондықтан бұл мәселені жеке отбасы мәселесі емес жаһандық әлеуметтік мәселе ретінде қарастыру қажет. Себебі мемлекет азаматтардан және отбасылардан тұрады, азаматтар және отбасылар жетістікті болса, онда мемлекетте жетістікті болады.

Тұрмыстық саладағы отбасылық қатынастағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу

мақсатында қоғам тарапынан және мемлекет тарапынан отбасына деген қоғамдық қатынастарға түбегейлі басқаша қарап, отбасына қатысты құқық бұзушылықтармен күресті тиімді жаңа деңгейге көтеру қажет деп ойлаймыз.

1. Отбасылық жанжал туралы кезекші бөлімге келіп түскен шағымдарға Ішкі істер органдарының қызметкерлері барған жағдайда, кейбір кездері ішкі істер қызметкерлері ол жанжалдардың мәніне толық баға бермейді, сол себепті тиісті шара жеткілікті қолданылмайды, отбасылық жанжалға тиісті баға беру үшін және тиісті шараларды қолдану үшін, жанжалға барған қызметкерлердің білімі осындай жанжалдарды шешуде кәсіби болулары керек, сондықтан Ішкі істер органдарында оқу орындарында осындай мамандарды даярлау курсы ашып, осы саладағы қызметкерлерді кәсіби даярлау қажет деп ойлаймыз.

2. Тұрмыстық саладағы отбасылық жанжалға баратын учәскелік инспекторлар, алғашқы құжаттарды жинайтын, оларды сотқа жіберетін және басқа да тиісті шараларды қолданатын учәскелік инспекторлар. Әйелдерді қорғау жөніндегі инспекторлар учәскелік инспекторлармен отбасылық жанжал шыққан отбасына бірігіп бармайды, олар тек құжаттар толық жиналып сот шешім қабылдағаннан кейін өздерінің әйелдерді қорғау қызметін тікелей орындауды бастайды. Біздің ойымызша әйелдерді қорғау инспекторлары отбасылық жанжалдарға қатысты қайталап түскен арыз-шағымдарға учәскелік инспекторлармен бірігіп барып, осы жанжалдарға дұрыс баға беріп шешуге тікелей қатысуы керек деп ойлаймыз.

3. Мектептерде жоғарғы сыныптарда оқу бағдарламаларына «Бала құқығы», «Отбасы құқығы» пәндерін ендіріп, оған полиция қызметкерлерін тартуды

кажет деп ойлаймыз. Ол пәндерде оқушылар бала құқықтарын және отбасы құқықтарын игеріп, отбасында жанжал туындағанда өздерін қалай ұстау керек екендігін үйренеді.

4. Тұрмыстық отбасы саласында зорлық-зомбылықты қолданудың басым бөлігі алкогольдік өнімдерді пайдаланып жасалатынын ескеріп, алкогольді өнімдерді сатуды шектеу мақсатында Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің «Қазақстан Республикасы заңнамасының алкоголь өнімін өткізу жөніндегі талаптарын бұзу» туралы 200 бабының 3 бөлігіне келесідей өзгеріс ендіруді ұсынамыз:

– этил спирттінің көлемді үлесі отыз пайыздан асатындарын сағат 18-ден келесі күнгі сағат 12-ге дейін бөлшек сауда арқылы өткізу

5. Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру үшін тағайындалған жаза, осындай құқық бұзушылықты қайталап жасамайтындай қылып кінәліге әсер етуі тиіс. Осындай құқық бұзушылық жасаған үшін әкімшілік жауаптылыққа тарту жеткіліксіз деп ойлаймыз, себебі денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру ауыр қылмыстармен, яғни денсаулыққа қасақан орташа, ауыр немесе қазаға ұшыратумен ұштасуы мүмкін, сондықтан денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіруді Әкімшілік кодекстен алып тастап, қайталап қылмыстық кодексе қылмыстық теріс қылық ретінде ендіру дұрыс болады деп ойлаймыз және оның редакциясын ұсынамыз.

106 бап. Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру – екі жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз сексен сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық

жұмыстарға татуға не елу тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

6. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құқық бұзушылықтарды жасау жақындарының және туыстарының арасында көп жасалатындықтан және осы қылмыстардың алдын алуды тиімді жасау ретінде Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің келесі баптарына өзгерістер мен толықтырулар енгізуді және жазаларды күшейтуді ұсынамыз:

ҚК 99 бабының екінші бөлігіне толықтыру ендіріп жаңа 16 тармақпен толықтырамыз:

16) отбасы қатынасында жақын туыстарын өлтіру.

ҚК 106 бабының 2 бөлігіне толықтыру ендіріп жаңа 13 тармақпен толықтырамыз:

13) отбасы қатынасында жақын туыстарына қатысты денсаулығына ауыр зиян келтіру.

ҚК 107 бабының 2 бөлігіне толықтыру ендіріп жаңа 9 тармақпен толықтырамыз:

9) отбасы қатынасында жақын туыстарына қатысты денсаулығына орташа зиян келтіру

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі жағдайында адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың негізгі тенденцияларын талдау ғылыми және іс жүзінде маңызды болып көрінеді. Жұмыста отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуда қылмыстық құқықтық және криминологиялық талдау жүргізілді, сондай-ақ Қазақстан Республикасында отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуды ерекшеліктері қарастырылды.

Арнайы қорғау нұсқамаларын шығару, тұрмыс саласындағы құқық бұзушыларға қатысты ерекше талаптар белгілеу құқық бұзушылардың отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы мінез-құлқына әсер етудің негізгі тетіктері болып табылады. Тұтастай алғанда, Қазақстан тәуелсіздік жылдарында тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау саласында белгілі бір жетістікке қол жеткізді. «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы елімізде отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша қабылданып жатқан шараларға белгілі бір түзетулер енгізгені сөзсіз. Дегенмен, нормативтік құқықтық актілердің сандық компонентіне қарамастан, отбасылық және тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған Қазақстан заңнамасы толықтырулар мен жетілдіру талап етеді. Отбасы-тұрмыстық саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтардан мемлекет тарапынан қорғаудың ерекшелігі отбасылық-тұрмыстық салада құқықтық тәртіптің қажетті құралдарын пайдалануды көздейді алдын

алудың барлық субъектілерінің өзара іс-қимылын реттеу және тиісті деңгейде қамтамасыз етуді талап етеді.

Отбасылық-тұрмыстық қылмыстар ұрып соғудан және адамның денсаулығына жеңіл жарақат келтіруден басталып, ауыр қылмыстармен ұштасатынына байланысты, аталған құқық бұзушылықтарды әкімшілік кодекстен алып тастап, қайталап қылмыстық кодекске қылмыстық теріс қылық ретінде ендіру дұрыс болатын сияқты.

Сонымен қатар, қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларының жүйесі әрі жетілдіруді талап етеді. Отбасы-тұрмыстық қатынастар саласында қылмыстың алдын алу үшін жүргізілетін іс-шаралар олардың тиімділігін одан әрі арттыруды қажет етеді.

Пайдаланылға әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N214-IV Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000214_
3. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі №590 Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000590_
4. Абсатаров Х.Х. Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью как преступление против личности: уголовно-правовой и криминологический аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2005. – С. 25.
5. Кабанов П.Н. Уголовная ответственность за побои и истязание: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 38.
6. Меликов Ф.А. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия насилию в семье: дисс. Канд. юрид. наук, – Москва, 2017.
7. Плешкова Н.О. Семейное насилие и пути его преодоления в современном российском обществе: региональный аспект: автореф. дис. ... канд. социол. наук, – Пенза, 2017.
8. Асанов Ж.К. Теоретико-прикладные проблемы предупреждения и пресечения бытового насилия

(криминологические и уголовно-правовые проблемы): дисс. канд. юрид. наук. – Алматы, 2010.

9. Сыздыкова Ш.Е. Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың алдын алудың теориялық негіздері: заң ғылым.канд. – Астана, 2010.

10. Кудайбергенов Е.С. Криминологическая характеристика тяжких насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений: дисс. канд. юрид. наук. – Алматы, 2008.

11. Каирова Н.И. Кориыстно-насильственные преступления, совершаемые в отношении женщин (уголовно-правовые и криминологические аспекты: дисс. канд. юрид. наук, – Алматы, 2008.

12. Кемали М.С. Насилие над женщинами в семье и быту (криминологические и уголовно-правовые проблемы): дисс. канд. юрид. наук. – Караганда, 2007.

13. Уголовная ответственность за умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью: учебное пособие /сост. С.П. Бондарев. – Краснодар: Краснодарский университет МВД России, 2018. – С. 68.

14. Аракелян С.В. Семейно-бытовые убийства / Под ред. доктора юрид. наук, профессора Ю.М. Антоняна. – Ереван: Изд. ЕГУ, 2009. – С. 160.

ҚОСЫМША

Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214-IV Заңынан үзінді

1) Жәбірленуші-өзіне қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықпен моральдық зардап, дене зардабы және (немесе) мүліктік зиян келтірілді деп ұйғаруға негіз бар жеке адам;

2) Отбасы-тұрмыстық қатынастар – неке-отбасылық қатынастағы адамдар, жеке тұрғын үй-жай шегінде бірге тұратынадамдар арасындағы, сондай-ақ бұрынғы ерлі-зайыптылар арасындағы қатынастар шеңбері;

3) Тұрмыстық зорлық-зомбылық – отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға қатысты дене зардабы немесе психикалық зардап келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана әрекеті (іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі);

4) Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы – тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасының субъектілері – жүзеге асыратын, отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында адамның және азаматтың конституциялық құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, тұрмыстық зорлық – зомбылықтың алдын – алуға және жолын кесуге, сондай-ақ оларды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, ұйымдастырушылық шаралар кешені;

5) Тұрмыстық зорлық – зомбылық профилактикасының субъектілері – тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасын жүзеге асыратын мемлекеттік

органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, ұйымдар және Қазақстан Республикасының азаматтары.

2) Күш көрсету зорлық-зомбылығы – дене күшін қолданып, денені ауыртып денсаулыққа қасақана зиян келтіру.

3) Психологиялық зорлық-зомбылық - адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық бұзушылықтарды е өмірге, денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту.

4) Сексуалдық зорлық-зомбылық – адамның жыныстың тиіспеушілігіне немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекет, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттер.

5) Экономикалық зорлық-зомбылық – адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру.

Мазмұны

Кіріспе	3
1. Тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстық құқық бұзушылықтардың криминалогиялық сипаттамасы	5
2. Тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы	32
3. Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудың тиімділігін арттыруға арналған ұсынымдар	44
Қорытынды.....	48
Пайдаланылға әдебиеттер тізімі.....	50
Қосымша.....	52

Беттеу:
Туренова Б.Ю.

Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы
Алматы академиясы ғылыми-зерттеу
және редакциялық-баспа жұмыстарын ұйымдастыру бөлімі
050060, Алматы қ., Өтепов көш., 29

Басуға 10 қараша 2022 ж. жіберілді.
Пішімі 60x84 1/16 №1 баспаханалық қағаз.
Ризографтық басылыс. Есептік баспа табағы 1,9.
Таралымы 50.